

VAASAN KORKEAKOULUN 20. LUKUVUODEN AVAJAISET 3.9.1987, AVAJAISPUHE

Rehtori Ilkka Virtanen

RAKENNEMUUTOS JA KORKEAKOULUT

Talouselämän rakennemuutos

Meneillään olevaan rakennemuutokseen suhtautuminen on hyvin yksilöllistä ja erilaista, asiaa tarkastelevan yksilön yhteisön tai instituution omista lähtökohdista kulloinkin kumpuavaa. On ymmärrettävää, että esimerkiksi maatalousalan yrittäjä, jonka harjoittamaa elinkeinoa jo toinen rakennemuutosaalto lyhyehkön ajanjakson sisällä koettelee, kokee ilmiön itselleen lähinnä uhkatekijäksi. Näin on erityisesti silloin, kun ammattia harjoitetaan elinkeinon kannalta otollisimman eteläisen Suomen ulkopuolella. Edellinen, pääosin 1960-luvulle ajoittunut maatalouden rakennemuutos vapautti maatalouden parista runsaasti työvoimaa ja aikaansai ensin laajan maaseututyöttömyyden. Kaupunkeihin ja osin myös ulkomaille suuntautunut muuttoliike aiheutti seuraavassa vaiheessa maaseudun osittaisen autioitumisen. Muuttoliikkeen synnyttämällä sosiaalisilla ongelmilla oli pitkäkestoinen vaikutuksensa koko yhteiskuntaan. Nykyisen rakennemuutoksen ilmeneminen maataloudessa on toisenlainen. Edelleen jatkunut koneellistuminen, jatkuvasti kehittyvät tuotantomenetelmät sekä tutkimuksiin perustuvat tuotekehittelyt viljelykasvien, kotieläinrotujen ja raaka-aineiden (rehut, lannoitteet) osalta ovat johtaneet ennen näkemättömään tuotannon kasvuun. Kun samanaikaisesti tapahtunut maailmankaupan muuttuminen on huomattavasti vaikeuttanut elintarvikkeiden vientiä, on pohjoisessa sijaitseva Suomi, osittain ehkä yllättäen, törmännyt elintarvikkeiden ylituotanto-ongelmaan. Seurausvaikutukset ovat ensisijaisesti taloudellisia, jotka maatalouden lisäksi koskettavat väistämättä myös muuta yhteiskuntaa. Ylituotanto-ongelmaan ei yksittäisellä huonolla satovuodella - ei edes katovuodella - ole pysyvää vaikutusta. Yksityisen viljelijän kohdalla vaikutus sen sijaan voi olla kohtalokaskin.

Rakennemuutos voidaan kokea peikkona myös teollisuuden piirissä. Savupiippuja on kaatunut tai jäänyt ainakin kylmiksi monilla perinteisillä suurteollisuuden aloilla. Syynä voivat olla vanhentuneet tuotantolaitokset (esim. puunjalostusteollisuuden alalla), maailmanlaajuisesti supistunut kokonaiskysyntä (telakkateollisuus) tai ylivoimaiseksi noussut kansainvälinen kilpailu (Kaukoidän halpatuotannon kanssa kamppaileva tekstiiliteollisuus). Verraten tuoreet uutiset rakennemuutoksesta ovat osoittaneet, ettei myöskään korkeatasoisen teknisen osaamisen ja tuotekehittelyn omaava teollisuus ole välttynyt sen haittavaikutuksilta. Tästä löytyy valitettavasti esimerkkejä myös omasta kaupungistamme.

Rakennemuutoksen – ainakaan hallitun sellaisen – kokonaiskuvan ei tarvitse olla, eikä se ole niin synkkä kuin edellä esitetyt esimerkit saattavat antaa ymmärtää. Siirtyminen kohti automatisoitunutta tietoyhteiskuntaa mahdollistaa jatkuvasti uusien tuote- ja palveluideoiden synnyn ja toteuttamisen. Esimerkiksi tiedon keruussa, käsittelyssä, jalostuksessa, siirrossa ja esittämisessä tarvittavien laitteiden, järjestelmien ja palveluiden parissa toimivat alat ovat lähes rajattomien kehitysmahdollisuuksien edellä. Ja näihin kehitysmahdollisuuksiin on myös tartuttu. Muutoksen synnyttämien tarpeiden oikea-aikainen ja oikeanlaatuinen tajuaminen sekä niihin liittyvä ideointi ja muuntuminen ideoiden osaavaksi toteuttamiseksi on johtanut parhaimmillaan todellisiin menestystarinoihin. Rakennemuutos muodostuu hallitukseksi, mikäli uutiset yhä useammin

koskevat näitä viimeksi mainittuja tapahtumia.

Rakennemuutos ja korkeakoulut; kehittämislainsäädäntö

Rakennemuutoksesta selviytyminen edellyttää toimivilta yksiköiltä sopeutumista ja muuntautumiskykyä. Aiemmin omaksutut opit ja hyviksi osoittautuneet ratkaisut eivät välttämättä toimikaan uusissa olosuhteissa. Niistä voi päinvastoin olla pelkästään vahinkoa. Tarvitaan uusien ratkaisujen etsimistä, niihin liittyvien uhkien ja mahdollisuuksien kartoittamista sekä ratkaisujen toteuttamiskelpoisuuden ja kannattavan toiminnan edellytysten kriittistä arviointia. Korkeakoululaitoksen (eräänä) tehtävänä on tieteellisellä tutkimustyöllä tuottaa tähän tarkoitukseen sopivia ajatusmalleja ja muita välineitä, kouluttaa näiden välineiden asiantuntevia käyttäjiä sekä täydentää ja ajankohtaistaa kouluttamiensa asiantuntijoiden tietoja ja taitoja olosuhteiden muuttuessa. Miten hyvin korkeakoulut tästä tehtävästä suoriutuvat, riippuu paitsi niiden omasta sisäisestä halusta ja kyvystä, myös niiden toiminnan turvaamiseksi käytettyjen ulkoisten voimavarojen riittävydestä. Nykyinen hallitus onkin ilmoittanut rakennemuutoksen hallinnan yhdeksi keskeiseksi elementiksi korkeakoululaitoksen voimavarojen tuntuvan lisäämisen. Ensi vuoden budjetista tällä hetkellä käytävissä olevien tietojen mukaan korkeakoululaitoksen osalle tuleva määrärahojen kasvu on 15 %:n suuruusluokkaa. Prosentuaalinen kasvu lienee länsimaiden suurimpia. Tätä sinänsä ilahduttavaa asiaa tarkasteltaessa on kuitenkin pidettävä mielessä, että lähtötaso on vastaavasti länsimaiden pienimpiä. Tärkeimpien kilpailijamaiden tason saavuttamiseen on siis vielä matkaa.

Korkeakoulujen saamien voimavarojen kehitys perustuu lakiin korkeakoululaitoksen kehittämisestä (1052/1986), lakiin liittyvään valtioneuvoston päätökseen korkeakoululaitoksen kehittämisestä vuosina 1988-1991 (25.9.1986) sekä näistä johdettuun korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelmaan vuosille 1987-1992 (VN:n hyväksymä 19.2.1987). Nykyinen hallitus siis näyttää lähtevän toteuttamaan edellisessä eduskunnassa ja hallituksessa korkeakoulujen kehittämiselle osoitettuja suuntaviivoja. Korkeakoulujen voimavarojen lisäysohjelmaan liittyy periaatepäätös, jonka mukaan uudet voimavarat osoitetaan pääosin tutkimuksen ja tutkijakoulutuksen edellytysten parantamiseen, korkeakoulujen toimintaa tehostetaan ja tuloksellisuutta parannetaan. On mielenkiintoista havaita, että tämä periaatepäätös, jota nyt käytetään välineenä yleisen taloudellisen ja yhteiskunnallisen rakennemuutoksen hallinnassa, merkitsi jo julkistamishetkellään selvän rakennemuutoksen kaltaisen prosessin käynnistymistä korkeakoulujen toiminnan ohjauksessa.

Korkeakoululaitosta koskeva ensimmäinen kehittämislaki oli voimassa kaksikymmenvuotiskauden 1967-1986. Tälle ajanjaksolle sijoittuu varsin merkittävä korkeakoululaitoksen kehitysvaihe. Korkeakoululaitos levisi kattamaan koko valtakunnan. Korkeakoululaitoksen volyyimia kuvaavat suuret (opiskelijamäärä, opettajien ja muun henkilökunnan määrä, tilat) tyypillisesti kaksinkertaistuvat lain voimassaoloaikana. Laki oli luonteeltaan määrällisen kehityksen laki. Mitoitusnormina käytettiin ns. aloituspaikkamäärää, josta erityyppisten voimavarojen tavoitearvot johdettiin. Monista ansioistaan huolimatta lakia ja erityisesti sen toimeenpanoa kritisoitiin lain viimeisinä voimassaolovuosina ankarasti. Arvostelulla oli pääasiassa kaksi lähtökohtaa. Lain toteutumista ei seurattu korkeakouluittain vaan koulutusalojen mukaan ryhmiteltynä pääaloittain. Vähimmäistavoitteiden toteutuminen pääaloittain ei silti taannut tavoitteiden toteutumista korkeakouluittain. Toinen arvostelun kohde oli lain kaavamaisuus, voimavarakehityksen sitominen pelkästään opetuksesta johdettuihin määrällisiin tavoitteisiin.

Nykyinen kehittämislaki ja siihen liittyvät päätökset sisältävät numeroarvoiltaan kiinnitettyjä määrällisiä tavoitteita varsin niukasti. Laki takaa ainoastaan korkeakoululaitoksen voimavarojen kokonaismäärälle vuosittain kustannustason nousua vastaavan kasvun, lakiin liittyvässä valtioneuvoston päätöksessä keskeisten tutkimusedellytyksiin vaikuttavien momenttien reaali kasvuksi luvataan kuitenkin vähintään 15 %. Muilta osin tavoitteet ovat laadullisia tekijöitä korostavia, painopistealueita osoittavia, saavutettuja tuloksia painottavia ja korkeakoulujen välisiä yhteistyömuotoja edellyttäviä. Laadullisen kehityksen painottaminen on tuonut mukanaan mm. tulosvastuu- ja tehokkuusajattelun sekä toiminnan arviointijärjestelmän. Näiden käyttöönotto voi tapahtua kuitenkin vain asteittain, sillä esimerkiksi perimmäinen tavoiteasettelu: mitkä ovat ne tulokset, joita lopulta halutaan ja joiden saavuttamisen tehokkuutta arvostetaan, on vielä suorittamatta. Tulosten arvioinnin perustaksi suunniteltu KOTA-tietokanta on kehitteillä ja osin käyttövalmiinakin, lopullisen tavoiteasettelun täsmentämättömyys johtaa kuitenkin epätietoisuuteen käytettävien mittareiden valinnan suhteen. Jos nyt on silti selvää, että yhtenäisin perustein laadittu tietokanta tekee mahdolliseksi laskea toimintaa kuvaavia tunnuslukuja, joiden käyttö arvioinnissa ainakin suuntaa antavasti on perusteltua. Tavoiteasettelun täsmentyminen ja toiminnan mittareita koskevat tutkimukset ja käyttökokemukset tehnevät arviointijärjestelmästä aikanaan varsin käyttökelpoisen ohjaustyökalun.

Vaasan korkeakoulun asema ja tulevaisuuden mahdollisuudet

Mikä on sitten Vaasan korkeakoulun asema ja mitkä ovat sen mahdollisuudet tässä uudessa tilanteessa? Perusopetuksen alueella (ekonomien tutkinto, kielenkääntäjien fil.kand. -tutkinto, hallintotieteiden kandidaatin tutkinto) asemamme on vankka ja tulokset hyvät. Uusimpien koulutusalojen kohdalla arvioinnin perusteeksi sopivaa tietoa ei ole vielä ehtinyt riittävästi kertyä, mutta ekonomien tutkintoa koskevat faktat kestävät kunnialla valtakunnallisen vertailun. Numeroarvoiset indikaattorit, jotka kuvaavat tutkinnon suoritusaikaa, keskeyttäneiden osuutta, varmistuneitten määrää suhteessa erityyppisiin voimavaroihin jne., oikeuttavat kärkisijoihin kauppatieteellisen alan puitteissa ja tätä yleisemminkin. Työmarkkinoiden osoittamasta kiinnostuksesta päätellen myös laatu on säilynyt hyvänä. Itsetyytyväisyyteen ei silti toki ole aihetta, ongelmia syntyy ja kehittämistarpeita esiintyy jatkuvasti myös perusopetuksen alueella. Lopputoteamuksena perustutkintojen osalta voidaan kuitenkin todeta, että tällä alueella korkeakoululla on selvä valtakunnallinen asema ja merkitys: sekä uusien opiskelijoiden rekrytointi että valmistuneitten työelämään sijoittuminen ulottuu kattavasti yli maan.

Tieteellisen tutkimuksen ja sen välttämättömän edellytyksen, tutkijakoulutuksen asema uudessa painopisteaajattelussa on tullut jo toistuvasti edellä esille. Tutkimuksen alueellakaan Vaasan korkeakoulun ei tarvitse hävetä saavutuksiaan. Suhteessa tutkijakoulutuksen saaneen henkilökunnan määrään tutkimustuotantomme on määrällisesti varsin tyydyttävä. Laadun osalta arvioinnin suorittaminen on luonnollisesti vaikeampaa. Tasokkaan laadun puolesta puhuvat kuitenkin ne monet kansainväliset tapahtumat, joiden yhteydessä korkeakoulussa tehdyn tutkimuksen laatua on punnittu. Korkeakoulun tutkijat osallistuvat säännöllisesti kansainvälisiin kongresseihin esittelemällä niissä tutkimuksiaan ja yhä useammin tulee uutisia julkaisuista arvostetuissa kansainvälisissä sarjoissa. Uusimpia näyttöjä ovat useamminkin korkeakoulun professorikuntaan kuuluvan siirtyminen vieraileviksi tutkijoiksi ulkomaisiin yliopistoihin ja tutkimuslaitoksiin sekä mittavan kansainvälisen kielitieteellisen kongressin järjestäminen korkeakoulussa viime kesänä.

Kun siirrytään tarkastelemaan tutkijakoulutusta, tilanne ei olekaan yhtä hyvä. Korkeakoulussa edustettuina olevista aloista mikään ei yleisestikään ole tunnettu intensiivisenä jatkotutkintojen suoritusalueena, mutta omien alojensa puitteissakin korkeakoulun jatkotutkintojen määrät ovat

suhteellisen vaatimattomat. Licensiaatin ja tohtorin tutkintojen määrän saaminen kasvuun on korkeakoulun yksi keskeisistä haasteista lähivuosina. Tämä ei merkitse pelkästään uuteen painopiste- ja tuloksellisuusajatteluun mukautumista, vaan on välttämätöntä jo korkeakoulun yleisenkin kehityksen kannalta. Korkeakoulun ylimpien opetus- ja tutkimusvirkojen saaminen vakinaisesti ja pysyvästi täytetyksi edellyttää, että hakijoiden joukossa on yhä useammin myös oman korkeakoulun kasvatteja. Mistään sisäänlämpiävyydestä ei kuitenkaan saa olla eikä ole kysymys. Kokemus vain on osoittanut, että pätevimmäksi todettu hakija on huomattavasti herkempi ottamaan tehtävän todella myös vastaan, mikäli hän on korkeakoulun omia kasvatteja. Tunnettu tosiasiahan on, että akateemisissa maailmassa osallistutaan virkakilvoitteluihin myös muista syistä kuin viran todelliseksi saamiseksi itselleen. Nyrkkisääntönä jatkotutkintojen lukumäärätavoitteelle voisi olla, että niitä tarvitaan vuosittain sen verran kuin korkeakoulussa tulee auki ko. tutkintoja edellyttäviä virkoja. Kysynnän ja tarjonnan tasapaino syntyisi, kun toisaalta aina olisi myös ulkopuolisia tulijoita ja toisaalta omat kasvatit hakeutuisivat myös muualle.

Uuden kehittämislainsäädännön yhtenä tavoitteena on, että korkeakoulut voisivat toimia sijaintialueensa kehittämiskeskuksina. Edellä tarkastellulla opetus- ja tutkimustoiminnalla on jo luonnostaan tällaisia vaikutuksia. Suorin kanava ympäristöönsä korkeakoululla on kuitenkin erillislaitostensa, täydennyskoulutuskeskuksen ja Länsi-Suomen taloudellisen tutkimuslaitoksen, kautta. Näiden laitosten toimintaedellytysten turvaaminen ja kehittäminen takaa sen, että korkeakoulun rooli alueellisena kehittämiskeskuksena saadaan konkreettisesti tuoduksi alueen kuntien, yritysten ja ihmisten tietoisuuteen ja käyttöön.

Korkeakoulujen toimintaedellytykset ja edelleen kehittymisen turvaavien voimavarojen kohdentamisperiaatteisiin on tullut muutoksia. Uskon, että Vaasan korkeakoulu voi esittää perusteltuja vaateita lisävoimavarojen saamiseksi myös näiden uusien periaatteiden nojalla. Tämän edellytyksenä olevaan tuloksiin pyrkivään toimintaan kutsun nyt kaikki korkeakoulu yhteisössä työskentelevät ja korkeakoulun toimintaa tukevat tahot mukaan.

(Vaasan korkeakoulun Tiedotuslehti 6/1987, 2-5 ja Vaasan korkeakoulun 19. lukuvuosi 1986–87 ja 20. lukuvuoden syyslukukausi 1987, 114–118.)